

І.О. Баранцова
м. Мелітополь

ТОЛЕРАНТНІСТЬ У КАЗКОВОМУ СВІТІ В. СУХОМЛИНСЬКОГО

Статтю присвячено питанню толерантності як одного з принципів гуманістичного виховання. На прикладі казок В. Сухомлинського здійснено аналіз формування толерантного простору у дітей у процесі їх виховання. Досліджено літературні особливості казки автора як ефективного інструмента впливу на особистість дитини.

Ключові слова: толерантність, принципи толерантності, соціум, виховання, казка, дитина, особистість.

Толерантність на сьогодні є фундаментом миру. Особливе значення у ХХІ ст. набули її етнічні, соціальні, гендерні та педагогічні складові, в яких провідна роль відводиться освіті, школі та сім'ї.

Толерантність – соціологічний термін, який визначає терпимість до іншого світобачення, стилю життя, поведінки та звичаїв. Во-на не є рівносильною байдужості, проте вона також не означає прийняття цього іншого світобачення, а полягає у наданні іншим права жити відповідно до власних переконань.

Згідно з дефініцією філософського енциклопедичного словника, «толерантність – терпимість до інших поглядів, звичаїв, традицій. Толерантність необхідна по відношенню до особливостей різних народів, націй і релігій. Вона є ознакою впевненості в собі й усвідомлення стійкості власних позицій, ознакою відкритої для всіх ідейної течії, яка не боїться порівняння з іншими точками зору і не обходить духовної конкуренції» [7, 412].

Толерантність означає повагу, прийняття й правильне розуміння інших культур, способів самопрояву (самовираження й вияв людської індивідуальності). Дане поняття не передбачає прямого потурання, поблажливості чи ж попусту.

Прояв толерантності не вказує на терпимість до соціальної несправедливості, відмову від своєї ідеології на користь чужої, а також нав'язування своєї філософії іншим людям.

Толерантність залежно від багатоманітності відносин у суспільстві може розглядатися в еволюційно-біологічному, етнічному, політичному, психологічному та педагогічному контекстах. У психолого-педагогічному плані «толерантність – важливий компонент жит-

тевої позиції сформованої особистості, яка має власні цінності, інтереси й готова, якщо буде потреба, їх захищати, але одночасно з повагою ставиться до позицій і цінностей інших людей» [2, 912].

Проблема толерантності в педагогіці не є новою і має різні вектори дослідження у вихованні: гендерна толерантність, етнопедагогічна, релігійна, культурологічна, національна, освітня, толерантність у сімейному вихованні як один із принципів гуманістичного виховання.

На сьогодні до питання толерантності зверталось вже не одне покоління української інтелігенції – вчених, просвітителів, громадських діячів, учених-педагогів, до когорти яких, безумовно, відносимо й педагога-гуманіста В. О. Сухомлинського, який науково обґрунтував і на практиці перевіряв основи педагогіки толерантності: її принципи (гуманізм; суб'єкт-суб'єктна взаємодія; забезпечення сприятливого соціально-психологічного клімату в школі; співтворчість, що забезпечує реалізацію варіативних підходів до встановлення толерантних відносин і аналізу ситуації взаємодії; співробітництво; формування почуття власної гідності, самоповаги й поваги до особистості, народів незалежно від їх соціальної належності, національності, раси, культури, релігії; синергетизм, що забезпечує розвиток особистості, є його джерелом і рушійною силою); педагогічні умови (створення толерантного простору, середовища, діалогічне спілкування, синергетичне мислення, особистісно-орієнтований підхід).

Учений визначив місце вихователя у цьому процесі та ступінь прояву толерантності у професійній діяльності через реалізацію принципів цієї дефініції, правив за взірцем,

завжди дотримуючись і декларуючи, що вчитель-вихователь має бути прикладом толерантності.

В Україні головним документальним свідченням толерантності є Конституція України. Досить чітко зміст цього поняття прописано в Декларації принципів толерантності (ЮНЕСКО, 1995): «Толерантність означає поважання, сприйняття та розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, форм самовираження та самовиявлення людської особистості. Формуванню толерантності сприяють знання, відкритість, спілкування та свобода думки, совісті й переконань. Толерантність – це єдність у різноманітті. Це не тільки моральний обов'язок, а й політична та правова потреба. Толерантність – це те, що уможливає досягнення миру, сприяє переходу від культури війни до культури миру» [1, 2]. І хоча Декларація принципів толерантності була прийнята в листопаді 1995 р. в Парижі на 28-й сесії Генеральної Конференції держав – членів ООН з питань освіти, науки й культури, вже в 60-тих роках ХХ ст. В. О. Сухомлинський обґрунтував завдання виховання дітей у контексті толерантності, що безпосередньо відобразилися в статті 4, пункті 4.3 цього документа: «Виховання в душі толерантності має бути націлене на протидію негативним впливам, які викликають страх та відособлюють від інших. Воно повинно розвивати в молоді здібності до незалежного мислення, критичної оцінки та формувати високі моральні критерії» [1, 3]. Формування високих моральних критеріїв – домінантна ідея досить різножанрової, різноаспектної науково-педагогічної та літературно-педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського. Беззаперечно, В. О. Сухомлинський є фундатором педагогіки толерантності.

Особливе значення у виховному процесі вчений відводив жанру казки, писав: «...Десятиріччя праці – нелегкої, але радісної – переконали мене: казка, творчість – це найтонший і найніжніший дотик. Казка – дитинство думки. Вона робить світ дитинства яскравим і цікавим» [3, 1]. Казки Василя Олександровича здатні не лише зцілити людину, вилікувати від того, що мучить, а й витворити її знову. Ще з тих часів, коли людина жила в пе-

ни, так само, як життя, зіткані з плоті й крові, з любові та мрій. Бо той, хто розповідає казки, любить своїх слухачів / читачів і поважає їх.

Той, хто розповідає, не намагається маніпулювати. Під час його розповіді можемо притулитися до нього. На сьогодні прочитання казок В. Сухомлинського набуло неабиякої актуальності, бо незважаючи на постійні попередження екологів про загрозу потепління, ми все одно вельми часто відчуваємо холод міжлюдських відносин. А казки вченого – це тепле спілкування, котрого нам так бракує в цьому світі нині, котре здатне розтопити скуте льодовою кіркою серце. Вони можуть поєднати людину з її ближніми, які разом з нею співпереживають. Саме так: промінчиком приязної посмішки ромашки [4, 19], дружнім потиском рук [4, 48], одним підбадьорливим «дякую» [4, 176].

Казкову назву мала й школа Василя Олександровича, яка приводила дітей у чарівний світ – Школа під Голубим Небом – «джерело живої думки й слова, до якого щодня вчитель приводив дітей, щоб діти стали людьми великої душі, розумними й сердечними, мудрими мислителями» [4, 5]. Казки В. О. Сухомлинського, їх прочитання зароджують у дитячих душах високі, такі необхідні сьогодні й для дорослих, моральні, гуманні почуття – любов до батьків, рідних, країни, світу в цілому. На думку Д. Чередниченка, «... самобутні казки, оповідання та етюди видатного українського педагога... допомагають дітям стати зіркішими, чуйнішими, розумнішими, добрішими, а дорослим – краще зрозуміти складність і важливість так званих дитячих проблем» [6, 4]. Справді, інколи діалог батьків з дітьми звучить у телеграфному стилі, що робить бесіду неможливою. Окремі світи, різні мови. Дорослі обережно рухаються незнайомими територіями і розмовляють із дітьми так, ніби ті належать до іншої раси. Зрештою, різниця смаків, зацікавлень і мови, породжена споживацьким соціумом, який нав'язує щораз інші продукти для представників щораз молодших вікових груп, спричиняє те, що діти стають «окремим світом». Дуже часто особу, яка з огляду на свою професію або покликання спілкується з дітьми чи молоддю, шокує брак дисципліни й постійна неуважність, яку

ратування, які є наслідком цього, перешкоджають у спілкуванні, а часто навіть роблять його неможливим. Тому подібні ситуації потребують від батьків, педагогічних працівників володіння мистецтвом компромісу, застосовувати яке навчають казки педагога. Маємо тверде переконання: якби казки, літературні твори, наукові праці Василя Олександровича видавали й вивчали ще за його буття, ідеї перманентно втілювали в повсякденне життя, а творчу спадщину не замовчували, як таку, котра «не відповідала державній політиці (ідеології)», не мали б нині таких трагічних подій в нашій країні. Кожне його слово, кожна праця, казка приходять до нас, перш за все, задля толерантності, і «щоб разом з нами відроджувати дух народу, розбудовувати Україну – країну, яка дала світові великого душею й талантом Учителя, залюбленого в дитину, землю, народ, мову, незнищенну спрагу духовного відродження» [6, 6].

Казка у літературному світі вченого є фундаментом життя людини, бо постачає йому розмаїті форми поживи: просту близькість, яку створює оповідь, зв'язок між оповідачем і текстом, тренування уваги слухача, уяви й здатності дедукції, духовну опору, яку обом сторонам дають казки, підтверджуючи нашу важливість і захищеність у небезпечному світі, передачу дітям знань про земне й позаземне життя, спричинення ефекту, який зменшує біль і нудьгу; можливість, що із самого зусилля досягти порозуміння в оповіді на поверхню вирине щось нове, що раптово з'явиться з темряви підсвідомості, що може прийти чи бути висловлене лише у формі казки. За словами його доньки – Ольги Сухомлинської – «він написав багато, більше 1500 казок, оповідань, новел і замальовок з життя дітей. У них Учитель розкрив широкий, різноманітний, різнобарвний світ, що огортає душу кожної дитини, охоплює все наше життя. Він волів, аби цей світ проріс чуйністю, добротою, дбайливістю, відповідальністю й людяністю» [4, 4].

Твори ці різні за жанрами: казки-оповідання («Дуб під вікном», «Які вони бідні», «Ластівки прощаються з рідним краєм», «Пісню ніколи не вбити!», «Тополі в степу над шляхом» тощо), казки-новели («Гаряча квітка», «Одне-однісіньке в світі макове зернятко», «Образливе слово», «А серце тобі нічого

не наказало?»), казки-етюди («Лисичині ліктарики», «Ніч та біла сорочка», «Та й поклада кладочку», «Краплинки роси», «Білі полотна» та ін.), казки-нарис («Дуб-пастух», «Маківка і Джміль», «Святкове вбрання», «Я ще раз побачив тебе, Сонячний Променю», «Народився братик» тощо), казки-притчі («Народження егоїста», «Материне поле», «Не забувай про джерело», «Висока гора до неба», «Перед справедливим суддею» та ін.).

Писалися вони з дітей, і через обережний натяк, повчальну спонуку, лагідний поштовх спрямовують їх до осмислення людського досвіду, до вільної, нічим не скутої фантазії, до наповнення світу дитинства такими поняттями, як віра, любов, покликання, сумління, життя в сім'ї та спільноті. Часто відчуємо інтроспекцію тексту в дитячі хвилювання самого автора, які одержують в його творі певну інтерпретацію, що задає автор. Тому не можна не погодитися з тим, що казка В. Сухомлинського відображає особистість письменника, його творчі спрямування, світовідчуття; всотує ідейно-політичні тенденції часу, вливається в літературні течії та напрями, має схильність до інновацій (надзвичайно короткі, прості й лаконічні, інколи лишень до 50 слів, твори; відсутність фантастичного; усі герої, назви речей, понять, рослин, тварин, страв, часо-просторової категорії – винятково власне українські, жодного запозичення чи іншомовного слова, що вказує на патріотизм, котрий проте не суперечить поняттям космополітизму, солідарності та толерантності; педагогічний стиль оповіді; повчальність казки відбивається навіть у її назві – «Чому Сергійкові було соромно», «Говорити без дозволу не можна», «Як Павлик списав у Зіни задачу», «Щоб ти став кращий», «Тепер ти станеш Учень Людським», «Соромно перед соловейком», «Мати – єдина», «Виховані й невиховані»), консолідації з іншими утвореннями різних мистецьких явищ. Засобом казки автор намагався розв'язати й такі одвічні соціальні проблеми, як викорінення негативних схем поведінки людини в соціумі, повагу до людей похилого віку, милосердя до немічних, нещасних, прагнення допомогти соціально незахищеним тощо.

Через велику кількість казок як моделей соціальних дій проходять такі риси характе-

ру, як мудрість / нерозважливість, скромність / марнославство, працьовитість / ледачість, гуманність / жорстокість, вихованість / невихованість, щедрість / жадібність, милосердя / егоїзм, відповідальність / безвідповідальність, чуйність / халатність, але в кожній з них вони мають різну соціальну спрямованість.

Казки В. Сухомлинського найчастіше рефлексують красу природи, людську любов або халатність до неї (екологічне виховання), любов до праці, формацію професіоналізму, прославляння працьовитості (трудове виховання), любов до красивого, мистецтва (естетичне виховання), шану до рідних й відповідальність за них, одвічну материнську любов, батьківську силу віри, модель ідеальної сім'ї, де панує любов і взаємодопомога, правильне батьківське виховання дітей, пам'ять про своє коріння (сімейне виховання), любов до батьківщини, рідного краю (громадянсько-патріотичне виховання), дружбу: через самопожертву, як результат мудрості, дружня солідарність, шляхетність, обов'язок зберігати таємниці (моральне виховання), любов до людей, більше «ми», менше «я», більше дарувати, менше вимагати привітності, теплоту відносин, совість, доброту замість користолюбства, егоїзму, марнославства та гримас (морально-етичне виховання).

У площині тематики на чільному місці – зображення переважно дитини, інколи звичайної людини, яка стоїть обличчям до природи. Неначе живий образок з життя природи: ми прочитаємо тут, як пригріває сонечко, як тремтять листочки осики, як падає на сіру грудочку землі краплинка води, як співає золотим голосом жайворонки і як смочке нектару у квіток конюшини працьовитий джемелик. «В серці кожної маленької людини закладено зачатки почуття краси, і слід лише вчасно підказати їй це, зосередити її увагу, розкрити їй очі. «Зупинись і поглянь, – нібито каже автор читачеві, який гарний світ навколо тебе, яка незрівнянна краса тебе оточує!». Треба бачити й розуміти прекрасне, адже від розуміння краси оточення починається краса людських вчинків...» [5, 6]. Тому й світ для Василя Олександровича – велика сім'я. Звідси, казка, змальовуючи стадію єдності людини й природи, показує водночас і людську віддаленість від неї. Ці відносини можна схарактеризувати як єдність / шкода («Бо сонце – єдине», «Дивний мисливець», «Щоб метелик не

наколовся», «Конвалія в саду», «Я хочу сказати своє слово...», / «Ліхтарник», «Як діти раділи, а Ялинка плакала», «Чого синичка плаче?», «Відломлена гілка», «П'ять дубів»). Світ і героєм у казці взаємопов'язані, зміни стану героя призводять до зміни стану світу. У результаті дій маленького героя світ урешті-решт стає кращим («Дівчинка й Ромашка», «Соромно перед соловейком», «Купа сміття», «Яблунька і літо») й дитина віднаходить для себе іншу панорамність – шлях людини від байдужості до щастя через досягнення природної благодаті. Як тільки дитина в казках починає захоплюватися красою природи, милуватися житнім ланом, небом, допомагати дорослим у полі, тобто жити природним життям дитини, що усвідомлює себе особистістю – вона ступає особливим шляхом – гостинцем толерантності, розуміння й довіри.

Поступово від стосунків людини й природи, веде автор читача до стосунків між людьми. В подальших творах розповідається про дітей – про їхні взаємини між собою, різні випадки й пригоди в їхньому житті, про ставлення до друзів, до батьків, до своїх обов'язків, до праці. Розповідається і про хороші, і про негарні вчинки. Часто-густо в цих казках не говориться прямо – що добре, а що погано, – читачеві дається можливість самому зробити висновок, самому відповісти на це питання. Головною серед виховних ідей письменник вважає навчити дитину мислити, аналізувати отримані знання, помічати внутрішні зв'язки між ними, озброїти навичками самостійної роботи. Тому в його казках, крім основної сюжетної лінії, немає інших, які часом вводяться задля зацікавлення. Проте вони збуджують думку – в цьому й полягає значимість і цікавість цих на перший погляд нехитрих творів. Читач сам робить висновок – краще засвідчити любов до мами справою, аніж на словах («Сьома дочка»); виконувати свої обіцянки та обов'язки, аби потім не червоніти перед людьми за незроблене діло («Чого Сергійкові було соромно»)… Про важливість самоосвіти як запоруки вагомої позиції у суспільстві, приємного та цікавого способу особистого виховання, про те, що наше «всередині» – набагато важливіше від того, що «назовні», про любов до тварин, про головне завдання людини – не допустити, аби довкола серця утворилася глухий мур з щоденної байдужості, помсти, мовчання, невирішених справ, претензій – **говориться в цих казках. Сюжети розви-**

ваються досить плавно, майже відсутні типові формули, символіка чисел, традиційні приказки, стилістично рівне викладення матеріалу дає підстави стверджувати, що казка В. Сухомлинського є класичним зразком пізнавально-виховної літератури для дітей.

Крім дидактично-виховної спрямованості деякі казки мають ще й розважальний, жартівливий характер («Запитав у бабусі», «Аби швидше почути дзвоник», «Бабуся Мотря й Андрійко», «Без хустини тобі некрасиво»).

Завдяки казкам дитина мимовільно усвідомлює норми моральної поведінки того суспільства, в якому знаходиться. Казковий доробок В. Сухомлинського містить значний потенціал, який сприяє моральному розвитку – дитина починає розуміти, чим зумовлені її вчинки, та як вони пов'язані з наслідками неправильної поведінки. Їх казка виховує любов до праці та людей праці («Бабуся і Петрик», «Куди поспішали мурашки», «Як Микита став працюючий», «Мокра і суха сорочки», «Кустар і Різець», «Сидить Юрко на санчатах», «Поле і Луки» та ін.). Дитина усвідомлює, що людина перетворює світ за допомогою праці – фізичної, інтелектуальної, що праця є життєво необхідною. У такий спосіб Василь Олександрович долучається до привчання дітей до самообслуговування, елементарних трудових дій (допомогти нести «вузлик», застелити постіль, полити квіти), ручної й господарської праці.

Гармонія і рівновага художнього світу в казках В. Сухомлинського досягається завдяки особливій авторській позиції, що фокусує ідею створення своєрідного казкового світу, в якому немає місця злу, заздрощам, байдужості, а цінуються порядність, добро, любов до ближнього. Ведучи дітей шляхом гідності, правди та покаєння, автор водночас заряджає їх позитивними емоціями та оптимізмом і навчає їх жити з іншими людьми та іншими ідеями.

В його казках постійно ведеться пошук форм активної, свідомої, вільної причетності головного героя до християнських уявлень про людину та її покликання: «Шануй батька й матір своїх», «Не вкради», «Не пожадай нічого, що є власністю ближнього твого», «Вистерігайся злого – твори добро», «Люби ближнього твого, як самого себе», «Не свідчи ложно на ближнього твого». Подібна завуальована авторська інтерпретація звернення до Бога є суголосною не лише традиційним біблійським поняттям, а

й філософським категоріям добра й зла, любові

й ненависті, й виявляється в таких казках, як «Миколі стало легше», «Страшний черв'ячок», «Мерехтлива зірочка», «Ті самі слова», «Усмішка», «Загублені гроші», «Як народився Василько», «Веселка», «Материнське щастя», «Комірчина для дідуся».

Василь Олександрович усе життя присвятив дітям, кожним своїм днем, помислом і справою стверджував, що вчитель закладає основи моральності, людяності, працюючості, сприйняття людини як вищої цінності. Різними шляхами, формами, методами й засобами навчав і виховував дітей Учитель.

Їх казки розказують нам, хто ми такі, чому живемо тут і що маємо робити; це певний спосіб створити підвалини однієї з найосновніших справ у житті – терпимої діяльності, яка полягає у налагодженні й підтриманні розмаїтих зв'язків між особами, ситуаціями й навіть пред-метами. Вони занурюють нас у сіті цих зв'язків і заспокоюють, облагороджують, зміцнюють силу волі, щоб ми подібним чином могли діяти і в житті. «Одного разу...». Ці слова є найдавнішим закликком і заохоченням, які стали частиною людського досвіду. Це заклик до того, щоб створити мережу людських стосунків, зібрати «в розсіянні сущих». Толерантність, за В. О. Сухомлинським, прочитанням його творів – це «...пробудження бажання зробити щось хороше, приємне всім, кого ви любите, знаєте, а також незнайомим і всім-всім-всім» [4, 4].

Список використаних джерел

1. Декларація принципів толерантності, схвалена Генеральною конференцією ЮНЕСКО на 28-й сесії в Парижі 16 листопада 1995 року. — 14 с.
2. Енциклопедія освіти / [Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень]. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — 1040 с.
3. Сухомлинський В. Казки Школи під Голубим Небом: Казки, притчі, оповідання / Василь Сухомлинський. / Упоряд. О. В. Сухомлинська; Худож. М. В. Перевальська. — К. : «Освіта», 1991. — 191 с.
4. Сухомлинський В. О. Вогнегривий коник: Казки. Притчі / Василь Сухомлинський / Упоряд. і передм. О. В. Сухомлинської. — 2-ге вид., стер. — К. : Вікар, 2008. — 200 с.
5. Сухомлинський В. О. Гаряча квітка. Оповідання та казки / Василь Сухомлинський. — К. : Веселка, 1978. — 102 с.
6. Сухомлинський В. О. Чиста криниця: Казки, оповідання, етюди: Для сімейного читання / Василь Сухомлинський. / Упоряд. О. В. Сухомлинської; Передм. Д. С. Чередниченка; Худож. оформл. Н. В. Сосніної. — К. : Веселка, 1993. — 287 с.
7. Философский энциклопедический словарь / Под ред. А. Б. Васильева. -2-е изд. — М. : Инфра-М, 2011. — 576 с.

I.O.Barantsova
Melitopol

TOLERANCE IN THE FAIRY WORLD OF V. SUKHOMLYNSKYI

The article is devoted to the problem of tolerance as one of the principles of humanistic education. The analysis of the formation of tolerant space in children during their upbringing is made on the example of V. Sukhomlynskyi's fairy tales. The literary features of the author's fairy tales as an effective tool of influence on the child's personality are investigated.

Key words: tolerance, principles of tolerance, society, upbringing, fairy tale, child, personality.

И.А. Баранцова
г. Мелитополь

ТОЛЕРАНТНОСТЬ В СКАЗОЧНОМ МИРЕ В. СУХОМЛИНСКОГО

Статья посвящена вопросу толерантности как одного из принципов гуманистического воспитания. На примере сказок В. Сухомлинского проведено анализ формирования толерантного пространства у детей в процессе их воспитания. Исследовано литературные особенности сказки автора как эффективного инструмента влияния на личность ребенка.

Ключевые слова: толерантность, принцип толерантности, общество, сказка, ребенок, личность.

Стаття надійшла до редколегії 31.08.2014

УДК 37.037

М. А. ХАЙРУДДИНОВ
г. Николаев

ПРОБЛЕМА ТОЛЕРАНТНОСТИ В ИСТОРИИ ЗАПАДНОЙ И ВОСТОЧНОЙ ЦИВИЛИЗАЦИЙ И СОВРЕМЕННОЙ КУЛЬТУРЕ УКРАИНЫ

В статье предпринята попытка проследить историю возникновения и развития понятия «толерантность» в истории философской мысли, начиная с античности и до современных исследователей западной и восточной цивилизаций. Особое внимание уделено исламской культуре терпимости и ее особенностям.

Ключевые слова: толерантность, генезис толерантности, этноконфессиональное многообразие, межконфессиональные конфликты, диалог культур.

«Воспитание – это прежде
всего человековедение»

Постановка проблемы. Ключевым понятием нашего исследования является понятие толерантности, которое формировалось на протяжении длительного времени и постепенно приобретало и накапливало все более разносторонние значения, чтобы во всей полноте соответствовать современности.

В современной жизни понимание толерантности неоднозначно и неустойчиво, различно его понимание разными народами в зависимости от исторического опыта. По этой причине понятие толерантности имеет довольно широкий диапазон интерпретаций и выражает различные типы отношений и настроений. Так, в английском языке толерантность означает «готовность и способность без протеста воспринимать личность или вещь»,

В. А. Сухомлинский

в арабском оно употребляется в значении «прощение, снисхождение, мягкость, сострадание, благосклонность, терпение, расположенность к другим людям», а в персидском языке толерантность понимается как «терпимость, выносливость, готовность к примирению с противником».

Постановка задачи. Целью данной статьи является изучение эволюции проблемы толерантности в воспитании молодежи в истории человечества, выявление особенностей ее проявления в западной и восточной культурах и определение современных аспектов ее исследования в педагогической науке.

Изложение основного материала. Как показывает проведенный нами анализ научной литературы проблема становления и раз-